

Mehmet Korkut ÇEÇEN*

XVII. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN SABRÎ'NİN AŞK ANLAYIŞI**

Öz: Klasik Türk şiirinin olgunluk dönemlerinden XVII. yüzyılda önemli şairler yetişmiştir. Sabrî bu yüzyılın sanatçılarından. Kaynaklar onun edebî kişiliğini genellikle Nefî ile birlikte değerlendirir. O, kaside alanında Nefî'ye yakındır, gazelde ise Şeyhülislâm Yahyâ tarzını devam ettirir.

Klasik Türk Edebiyatı şairleri aşk ve aşkın hâllerini ayrıntılı bir şekilde işlerler. Bu çalışmada, Sabrî'nin gazellerinde aşk konusunu işleyiş şekli araştırılmış, aşkın farklı boyutlarla ele alındığı beyitler tespit edilerek şairin söylemi değerlendirilmiştir. Beşerî ve ilahî boyutlarıyla aşk, âşıkın psikolojisi ve akıl-aşk çatışması gibi konuların nasıl ifade edildiği incelenerek şairin şiir geleneği içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, XVII. yüzyıl, Sabrî, Aşk, Akıl.

SABRÎ'S, AN XVII. CENTURY POET, UNDERSTANDING OF LOVE

Abstract: XVII. century, an era belonging to Classical Turkish poetry's maturity, was marked by raising important poets. Sabrî is amongst the artists of this century. His artistic character is often evaluated referring to Nefî's art. Sabrî has similar style to Nefî in the field of kaside while he followed Şeyhülislam Yahyâ style in his Gazel works.

Poets of Classical Turkish Literature often took the subjects of love and states of love as core subjects in their works. In this study, Sabrî's style of handling love theme in his gazels is aimed to be explored and beyits in which different dimensions of love are identified to shed more light onto the poet's style. By investigating the poet's language and poetic expressions while handling themes like humanly and spiritual love, psychology of the lover, and reason-love dilemma, the poet's position in the poetic tradition is aimed to be identified.

Key Words: Classical Turkish Literature, XVII. century, Sabrî, Love, Reason

Klâsik Türk şiiri geleneğinin belirli bir aşk anlayışı vardır. Bu aşkta sevgili merkezî konumdadır. O, ideal güzeli temsil eder, mükemmel ve kusursuz olup tıpkı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın saray metaforunda olduğu gibi her şey onun etrafında dönüp, ona doğru koşar (Tanpınar, 1988: 5). O, âşıkına yüz vermez, onu âdeta yok sayar. Sevgiliye kavuşamayan, hatta ulaşamayan âşık dertlere düşer olur, onun hasretiyle yanar tutuşur. Âşık için sevgilinin varlığı yeterlidir, onun bir bakışı bile lütuf ve memnuniyet vesilesidir.

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı; mkorkutc@gmail.com

** Bu yazı 25-27 Kasım 2010 tarihlerinde Kayseri'de "Prof. Dr. Mine Mengi Adına" düzenlenen VI. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilmiş hâlidir.

Şiir geleneğinde aşk ile akıl çatışma hâlinedir. Gerçek anlamda âşık olabilmek için aklın göz ardı edilmesi gerekir. Aşkı tam anlamıyla tecrübe eden âşık ise ruhen olgunlaşır. Bu bakımdan mecazî aşk, hakikî aşka ulaşmada bir köprü olarak kabul edilir.

Bu çalışmada XVII. yüzyıl şairlerinden Sabrî'nin gazellerinde aşk konusu araştırılmış, konunun ele alınış biçimleri tespit edilerek sanatçının aşk anlayışının şiir geleneği içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

XVI. yüzyılın son çeyreğinde doğduğu tahmin edilen Sabrî Edirnelidir. Asıl adı Mehmed Şerîf'tir. Dedesi ve babası gibi kadılık görevinde bulunmuş, 1055/1645'te İstanbul'da vefat etmiştir. Sabrî mahlasını kullanan şair, Nefî'nin arkadaşıdır. Nefî onu bir şiirinde "Sabrî-i şâkir" şeklinde anmıştır. Böylece şair Sabrî-i şâkir mahlasıyla da meşhur olmuştur. Sabrî Nefî gibi kasidedi olarak tanınmış, gazel sahasında ise Bâkî ve Şeyhülislâm Yahyâ çizgisini devam ettirmiştir (Çeçen, 2010: 2-3). Kaside ustası olarak tanınan Sabrî, gazel sahasında da oldukça başarılıdır. Çoğu âşıkane edalı olan gazellerinde geleneksel şiir dilini ve muhtevasını muhafaza etmekle birlikte yeni ve farklı şeyler söylemeye çalışır. Özellikle aşk konusundaki orijinal beyitleriyle dikkati çeker.

Klâsik Türk şiirinde aşk, beşerî ve ilahî boyutlarıyla ele alınır. Sabrî de şiirlerinde aşk duygusunu farklı boyutlarıyla işler. O, aşkı ilahî boyutuyla ele aldığı bir beytinde şöyle söyler¹:

Tîre-râh-ı gamda kalmaz sâlik-i 'aşk-ı Hudâ

Her şerâr-ı dûd-ı dil bir şeb-çerâğ olur ana (s.293)

"Allah aşkının sâliki, gamın karanlık yolunda kalmaz; [çünkü] gönül dumanının her bir kıvılcımını onun [yolunu aydınlatan] bir kandil olur."

Şair bazen de aşkı, beşerî boyutuyla ele alır. Bir beyitte, maşukuyla aynı mecliste bulunup uzun süre konuşmasına rağmen, ona olan aşkını bir türlü dile getiremeyen âşıkın ruh hâlini ustalıkla ifade eder:

Derd-i dil nâ-güfte kaldı bezm-i dil-berde yine

Nice söz söylendi ammâ müdde'â söylenmedi (s.453)

"Sevgilinin bulunduğu mecliste yine gönüldeki dert söylenmeden kaldı. Çok söz konuşuldu ama asıl söylenecek söz [sevgiliye duyulan aşk] söylenmedi."

Klâsik Türk şiirinde mevzu edilen aşkın mecazî ve hakikî yönü tasavvufun da konusudur. Tasavvufî düşünceye göre hakikî aşkı elde etmek için mecazî aşkın bir köprü veya aşama olduğu kabul edilir. Hatta bu düşünce bir bakıma tavsiye de edilmektedir: "O, ister – süflî arzularından uzak – iki insan arasında duyulan mecazî aşk olsun, ister Allâh Teâlâ ile kul arasındaki gerçek aşk derecesini bulsun, neticesi aynıdır. Hakikate mecaz köprüsünden ulaşıldığına göre, mecazî aşk da kulu er geç Mevlâ'sına kavuşturur." (Eraydın, 2012: 203). "İffetli ve nezih aşk, ilahî aşka yükselmeyi ve geçmeyi sağlayabilir.

¹ Çalışmada yer alan beyitler "Çeçen, Mehmet Korkut (2010), Sabrî Mehmed Şerîf: Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ." künyeli çalışmadan alınmış, beyitlerden sonra gelen sayfa numaraları adı geçen çalışmaya göre verilmiştir.

Onun için buna aşk ebcedi de denir. Beşerî ölçüde aşkı öğrenenler ilahî çaptaki aşka geçebilirler.” (Uludağ, 1991: 60).

Sabrî, söz konusu düşünceye özel bir önem verir ve bazı beyitlerinde bu hususu işler. Bir yerde:

‘Aşk tursun ko mecâzî ise de sînende
Âb-ı engûr hum içre turarak bâde olur (s.332)

“*Mecazî olsa dahi bırak aşk gönlünde dursun. Zira, üzüm suyu küp içinde bekleyerek şarap olur.*” diyerek beşerî aşkı bir olgunlaşma safhası olarak telakki eder.

Başka bir beyitte ise hakikî aşka ulaşmak için mecazî aşkın gerekli olduğuna dikkatimizi çeker:

Şâd-âbter olmaz çemenistân-ı hakikat
Mestâneleri ağlamasa ‘aşk-ı mecâzun (s.385)

“*Mecazî aşkın mestaneleri ağlamasa hakikat bahçesi yeşermez.*” diyen şair, hakikî aşka ancak mecazî aşk yoluyla ulaşılacağı düşüncesini savunur.

Klasik Türk şiirinde “çektığı ıstıraplara rağmen bunları isyan etmeden kabullenen ve bir lütuf gibi karşılayan, aşkın yüksek bir ruh ve tevekkül terbiyesine erişmiş bir âşık imajı” (Akün, 2013: 131) mevcuttur. Sabrî de bu âşkın hâllerini çeşitli beyitlerinde anlatır.

Şair, aşk yolunda daima cefa çekmek gerektiğinin farkındadır ve bu yönüyle kendini gam bağında dertlerini terennüm eden bülbüle ve aşktan dolayı kendini ateşe atan pervaneye benzetir²:

Sabrî n’ola yanup yakılırsak gece gündüz
Biz bülbül-i bâğ-ı gam u pervâne-i ‘aşkuz (s.366)

O, aşk derdiyle yanmaktadır; ancak hâlinden memnundur ve bu memnuniyetini, Hz. İbrahim’in ateş içindeki huzurlu hâline benzetir:

Bî-havf u recâyuz ki Halîlu’llâh-ı ‘aşkuz
Âteşgeh-i gam bâğçe-i râhatumuzdur (s.353)

Kays/Mecnun ve Ferhad gibi kişiler ise aşkı tam anlamıyla idrak edenlerdir. Sabrî, Mecnun’u gerçek bir âşık olarak görür ve onun için şöyle söyler:

‘Aşkun tarîki bilmediler böyle idügin
Mecnûn düşünce tağlara divâne sandılar (s.345)

“*Aşk yolunun böyle [zorlu, çetin] olduğunu bilmediler; Mecnun dağlara düşünce onu deli sandılar.*” beytiyle gerçek aşkı elde etmenin zorluğunu ve her aklın bunu idrâk edemeyeceğini dile getirir. Sabrî bir başka beyitte ise Mecnun’dan tevarüs eden ayrılık elinin kendisi ve kendisi gibi olan diğer âşıklar için bir eğlence ve safa menzili olduğunu belirterek, Mecnun’u da, aşk yolunun gerçek kılavuzu olarak görür:

Dest-i hicrân menzil-i ‘ayş u safâmuzdur bizüm

² Bu makalede bazı beyitlerin nesre çevirisi yapılmış; bazılarının ise bu beyitte olduğu gibi beytin öncesinde yahut sonrasında anlamı verildiğinden, söz tekrarından kaçınmak maksadıyla ayrıca nesre çevrilmesine gerek görülmemiştir.

Vâdi-i 'aşk içre Mecnûn reh-nümâmuzdur bizüm(s.405)

Bununla birlikte zaman zaman kendi aşkının ne denli yoğun olduğunu dile getirir ve kendisinin Kays/Mecnun'dan geri kalmadığını anlatır:

Gönül dest-i irâdetle mahabbet sâgarın tutdı
Gidince Kays geçdi meclis-i 'aşka yirin tutdı (s.457)

"Gönül, [kendi] irade eliyle aşk kadehini tuttu; Kays gidince de aşk meclisine [meclisin baş köşesine] geçerek onun yerini tuttu." Hatta aşk yolunda kendini Mecnun'dan daha üstün gördüğü de olur ve çılgın gönlüne seslenerek artık Leyla ve Mecnun hikâyesini bir kenara bırakıp sevgiliye karşı hissettiklerini dile getirmesini ister:

Ko vaf-ı Leylî vü Mecnûnı ey dil-i şeydâ
Biraz da hâlünü nazm eyle yâr vafında (s.437)

Gelenekte aşk ile akıl sık sık karşı karşıya getirilir. Bu karşılaştırmanın yer aldığı beyitlerde aşk daima akıldan üstün tutulur. Aşkın bulunduğu yerde akıldan söz edilemez; çünkü aşk gönüle girince akıl elden gider.

Sabrî böyle bir beytinde Hz. Mûsâ ve Hızır hikâyesine telmihte bulunarak gönüle seslenir:

Sorma sırrın fülk-i 'aklı Hızır-ı 'aşk itse şikest
Ey Kelîm-i dil sakın kim andan olursın cüdâ (s.293)

"Ey gönlün Musa'sı, eğer aşkın Hızır'ı akıl kayıgını kırarsa bunun sırrını sorma, yoksa aşkı elde edemezsin." diyerek akli bir kenara bırakmak suretiyle aşkın elde edileceğine inanır. Şair burada Hızır ile Hz. Mûsâ hikâyesini hatırlatarak aklın aşktaki hikmetleri kavrayamayacağını, dolayısıyla İslamî tefekküre uygun olarak aklın mahdut olduğunu ifade etmektedir.

Bir başka beyitte gerçek bir âşık olarak tanınan Kays'ın bu hâli yakaladığını söyleyerek onun gibi âşıkların hâlini şöyle tavsif eder:

Kaysveş hâl oldurur kim mihneti devlet bile
Zerrece 'aklı yoğ iken eyleye idrâk-i 'aşk (s.382)

"Kays gibi âşkın hâli şöyledir ki o, dertli olmayı mutluluk addeder ve zerre kadar akli yok iken aşkı yaşar."

Sabrî, gerçek aşkı elde edebilmek için akıldan uzaklaşmanın gerekli olduğunu düşünür:

'Akl ile âşnâlığı terk itmek isterem
Kasdum budur ki 'aşk ile bîgâne olmayam (s. 400)

Bu nedenle gerekirse akıldan kurtulmak için şarabın silah olarak kullanılması hususunda şu öğüdü verir:

Lâzım olursa 'akla çek şu'le-i bâdeden kılıç
Hâsılı bu ki Sabriyâ elde gerek silâh-ı 'aşk (s.381)

"Ey Sabrî! Eğer gerekirse akla karşı şarap şulesinden [bir] kılıç çek. Doğrusu bu ki elde aşk silahının bulunması gerekir."

Sanatçı akıl ve aşkı mevzu ettiği bir başka beytinde ise geleneksel söylemin dışına çıkarak aşkın yanında akla da önem verir ve akıl melekesini tamamen ortadan kaldıran aşkı tavsiye etmez:

Sakin vâdîsine öykünme Sabrî Kays u Ferhâdun

Ne denlü 'âşık olsan kendüni bî-'akl u hûş itme (s.433)

"Ey Sabrî, sakın Kays ve Ferhâd'ın tarzına öykünme! Ne kadar âşık olsan da akli elden bırakma." der.

Bu beyitte akıl melekesinin gerekliliği ifade ediliyor. Aslında akıl ile ilgili hususlar Klâsik Türk Edebiyatı'nın kaynaklarında da mevcuttur. Kur'an-ı Kerîm'in birçok ayetinde akıl ve akl etmekle ilgili ifadeler yer alır. Ayrıca bazı felsefî ekollerde aklın gerekliliği savunulmuştur. Örneğin Gazzalî'ye göre, insanın madde ve manayı idrâk edebilmesi için akla ihtiyacı vardır (Bolay, 1980: 248-249). Mevlânâ da akli önemser ancak hakikate ulaşmada aklın yetersiz kaldığını ifade eder: "Aşk insanı sonsuza götüren bir kılavuzdur ve ilahî hakikatlerin sırlarına ulaştırır. Ancak akıl aşktan önceki merhaleleri ve sınırları belirlemede, âşıkı aşka ulaştırmada vazgeçilmesi mümkün olmayan bir aşamadır." (Yakıt, 2013: 50).

Sonuç olarak: Sabrî, Klâsik Türk şiir geleneği içerisinde aşk konusunu başarılı bir şekilde işler. Âşıkın psikolojisini okuyucuya hissettirir. Hakikî aşka ulaşmada bir vasıta olması sebebiyle mecazî aşkı önemser. Aşktaki hikmetleri anlamaktan aciz olması bakımından akıl karşısında aşkı üstün tutar. Bununla birlikte aşk karşısında aklın da önem arz ettiğini düşünür. Böylece aşkı kendisine rehber edinen âşıkın akli büsbütün elden bırakmaması gerektiğini dile getirir.

Bütün bu yönleriyle Sabrî'nin, bir taraftan Klâsik Türk şiiri geleneğine uygun olarak sanatını başarılı bir şekilde icra ettiğini öte taraftan ise orijinal olma ve geleneğe yeni bir şeyler katma endişesi taşıdığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Akün, Ömer Faruk. (2013), Divan Edebiyatı, İSAM Yayınları, İstanbul.

Bolay, Süleyman Hayri. (1980), Aristo Metafiziği ile Gazzalî Metafiziğinin Karşılaştırılması, Kalem Yayıncılık, İstanbul.

Çeçen, Mehmet Korkut. (2010), Sabrî Mehmed Şerîf: Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

Eraydın, Selçuk. (2012), Tasavvuf ve Tarikatlar, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1988), 19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Uludağ, Süleyman. (1991), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul.

Yakıt, İsmail. (2013), Mevlana'da Aşk Felsefesi, Ötüken Yayınları, İstanbul.